

Hayden White

ja “keeleline pööre” ajaloofilosoofias

Marek Tamm

1

Viimaste kümnendite olulisemaid muutusi ajaloofilosoofilistes aruteludes on olnud huvipööre ajaloolt ajalookirjutusele. Kui traditsiooniline ajaloofilosoofia tegeles küsimustega ajaloo mõttest ja selle sündmuste seaduspärasustest, siis alates 1970. aastatest on vaatluste keskpunktis ajalookirjutaja võimalused minevikku kujutada. Ajalooseaduste asemel uuritakse nüüd ajalookirjutuse seadusi, ajalooseletuse asemel huvitatakse ajalooesitusest. Kui veel hiljuti paelusid ajalooteoreetikuid peamiselt epistemoloogilised küsimused: kuidas on võimalik minevikku tunda?; kas minevikku objektiivne mõistmine on võimalik?; mil moel seletada ajaloo sündmusi? – siis tänapäeval kõidavad uurijate meeli uued probleemid: kuidas kirjutatakse ajalugu?; mis on ajaloodiskursuse eripära?; mille poolest erineb ajalookirjutus ilukirjandusest?

Pööret tegelikkuse enda uurimiselt tegelikkuse verbaalse esitamise uurimisele tavatsetakse nimetada “keeleliseks pöördeks” (ingl. *linguistic turn*).¹ See analüütilise filosoofia sees sündinud mõiste on tänaseks levinud kõikides humanitaariavaldkondades ning omandanud võrdlemisi avara ja kireva sisu. Kõige laiemas tähenduses osutab see meie maailmaesituse sõltuvusele keelest. Kui varasema arusaama kohaselt oli keel vahend, mille kaudu võis pääseda ligi keelevälisele tegelikkusele, siis pärast “keelelist pööret” käsitletakse keelt nähtusena,

¹ Mõiste “keeleline pööre” populaarsusele pani aluse 1967. aastal ilmunud Richard Rorty koostatud esinduslik antoloogia keelelisest meetodist filosoofias, mis sisaldas tekste ligemale 30 autorilt ja oli varustatud põhjaliku bibliograafiaga, vt.: *The Linguistic Turn. Recent Essays in Philosophical Method*. Ed. with an Introduction by R. Rorty. Chicago, University of Chicago Press, 1967. (Rorty järgi kuulub mõiste “keeleline pööre” autorius austria filosoofile Gustav Bergmannile.)

² Tänaseks on “keelelisele pöördele” ajaloos pühendatud arvukalt artikleid, neist tähelepanuväärsemad: J. E. Toews. *Intellectual History after the Linguistic Turn: The Autonomy of Meaning and the Irreducibility of Experience*. – *American Historical Review* 1987, 92. kd., lk. 879–907; G. G. Iggers. *Zur “Linguistischen Wende” im Geschichtsdenken und in der Geschichtsschreibung*. – *Geschichte und Gesellschaft* 1995, 21. kd., lk. 557–570; P. Schlötter. *Wer hat Angst vor dem “linguistic turn”?* – *Geschichte und Gesellschaft* 1997, 23. kd., lk. 134–151. Põgusa ülevaate annab A. Muslow. *The Routledge Companion to Historical Studies*. London, New York, Routledge, 2000,

lk. 151–153.

³ White ise on ühes hiljutises intervjuus tunnistanud, et eelistab “keelelisele pöördele” mõistet “diskursiivne pööre” (ingl. *discursive turn*), sest esimene viitab liiga üheselt keeleteadusele, mis uurib keelt lausete tasandil, samas kui teda huvitab lauseülestel koosluste – diskursuste tasand. Vt.: H. White. *The Ironic Poetics of Late Modernity*. Interview to Angelica Koufou & Margarita Miliari. – *Historein. A Review of the Past and Other Stories* 2000, 2. kd.

(=www.historein.gr/vol2_interview.htm). Külastatud 04.01.2003.

⁴ B. Fay. *The Linguistic Turn and Beyond in Contemporary Theory of History*. – B. Fay, Ph. Pomper, R. T. Vann (eds.). *History and Theory. Contemporary Readings*. Malden, Massachusetts, Oxford, Blackwell, 1998, lk. 2.

⁵ H. White. *Metahistory. Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore, London, The John Hopkins University Press, 1973. Selle raamatu tähtsusest ja tähendusest esitab tabavaid tähelepanekuid White'i õpilane H. Kellner. *Twenty Years After: A Note on Metahistories and Their Horizons*. –

mis ise loob ja kujundab tegelikkust. Ajaloo-kirjandusse sisenen mõiste "keeleline pööre" 1980. aastate lõpus² ja selle tähtsamaks apostliks peetakse üksmeelselt Ameerika ajaloofilosoofi Hayden White'i.³ Näiteks loeb mõne aasta eest ilmunud esinduslik moodsa ajalooteooria antoloogia⁴ "keelelise pöörde" verstaapstiks ajalooteaduses 1973. aastat, mil ilmus White'i suurteos "Metaajalugu".⁵ Muidugi on see aastaarv tinglik, sest juba eelnenud kümnendil olid valminud Roland Barthes'i, Arthur Danto, Louis O. Mink jt. uuenduslikud tööd,⁶ mis silutasid teed ajaloo "keelelisele pöördele". Ometi tuleb nõustuda, et alles White'i monograafia pani aluse ulatuslikumatele vaidlustele ajalookirjutuse loomuse üle, mis saavutasid oma kulminatsiooni 1980. aastate lõpus – 1990. esimesel poolel ja on tänaseks pöördumatult muutnud meie arusaame mineviku esitamise võimalikkusest.

"Keeleline pööre" tõi ajaloolaste teadvusesse tõsiasja, et ajalugu on ennekoike lugu – narratiiv. Paul Ricœur näitas oma raamatus "Aeg ja jutustus" (1983), et isegi selline avalikult narratiivivaenulik ajalooteos nagu Fernand Braudeli "Vahemeri ja vahemeremaailm Felipe II ajastul" (1949) on üles ehitatud jutustusena, kuigi peategelase rollis pole mitte inimene, vaid meri – Vahemeri.⁷ Igasugune ajalooline uurimus sisaldab paratamatult narratiivseid elemente; ajalugu väljaspool narratiivi pole võimalik.⁸ Ent ajalooline tegelikkus ei esine ise kunagi

narratiivi vormis: selle omandab ta alles kirja panduna. Louis O. Mink, nimekas Ameerika ajaloofilosoof ja Hayden White'i lähedane kolleeg, sedastas juba 1970. aastal: "Lugusid ei elata, vaid jutustatakse. Elul pole algusi, keskpunkte ega lõppe; elus on kohtumised, kuid nende algus kuulub loosse, mida me jutustame endale hiljem, ja elus on lahkumised, ent lõplik lahkumine toimub ainult loos."⁹ Narratiivil on talle ainuomane loogika ja arusaadavuse tingimused. Narratiivi sidusus eeldab võtteid, nagu algus, keskpunkt ja lõpp. Ent ajalool ei saa olla lõppu, lõpp on paratamatult tingitud narratiivi ülesehitusest, ta on narratiivi sidususe produkt. Narratiivi puhul ei kehti sellised tõekriteeriumid, mida me eeldame teaduslikult diskursuselt. "Lood pole mitte tõesed ega valed, vaid pigem rohkem või vähem arusaadavad, sidusad, järjekindlad, veenvad jne.," kirjutab Hayden White.¹⁰ White ja teised "keelelise pöörde" järgsed ajaloofilosoofid rõhutavad, et narratiiv sisaldab paratamatult fiktiivseid elemente ega saa iial peegeldada tegelikkust vahetult. Edastamiseks oma käsitlust ajaloost peab ajaloolane "kasutama fiktiivsele kirjandusele omaseid representeerimistehnikaid teisendamaks "faktid" "narratiivi" elementideks."¹¹ Kuigi minevik on unikaalne, on lugusid minevikust palju. White tõdeb: "Enamik ajalooseiku on võimalik süžees-tada [*emplot*] mitmel erineval moel, mis tähendab nende sündmuste erinevat tõlgendamist ja nende varustamist erineva tähendusega."¹²

Storia della Storiografia 1993, nr. 24, lk. 109–117.

⁶ Vt. nt.: R. Barthes. Ajaloodiskursus [1967]. – R. Barthes. Autori surm. Valik kirjandusteoreetilisi esseid. Tallinn, Varrak, 2002, lk. 84–104; A. Danto. Analytic Philosophy of History. Cambridge, Cambridge University Press, 1965; L. O. Mink. History and Fiction as Modes of Comprehension. – New Literary History 1970, 1. kd., nr. 3, lk. 541–558.

⁷ P. Ricœur. Temps et récit, 1. kd.: L'intrigue et le récit historique [1983]. Paris, Seuil, 1991, lk. 362–384. Vrd.: J. Rancière. Les noms de l'histoire. Essai de poétique du savoir. Paris, Seuil, 1992, lk. 25–52 (analoogne katse analüüsida narratiivseerimist Braudeli "Vahemere"-raamatus).

⁸ Ajalookirjutuse ja narratiivi vahekorra ning selle tõlgendustest annab võrdlemisi hea ülevaate: D. E. Polkinghorne. Narrative Knowing and the Human Sciences. Albany, State University of New York Press, 1988, 3. ptk.: History and Narrative, lk. 37–69. Vt. ka: H. White. The Question of Narrative in Contemporary Historical Theory. – History and Theory 1984, 23. kd, nr. 1, lk. 1–33. Eestis tegeles 1960.–1970. aastail narratiivi küsimusega ajaloofilosoofias Andrus Pork,

ent tema tööd ei ulatunud H. White'i seisukohtade eritluseni. Vt. nt. A. Pork. Narratiiviprobleem ja ajaloo-teadus. – Looming 1975, nr. 10, lk. 1710–1724; Narrativism ja analüütiline ajaloofilosoofia. Tallinn, Eesti Raamat, 1979.

⁹ L. O. Mink. History and Fiction as Modes of Comprehension, lk. 557. Minki teedrajavatest tööst ajaloofilosoofias vt.: R. T. Vann. Louis Mink's Linguistic Turn. – History and Theory 1987, 26. kd, nr. 1, lk. 1–14.

¹⁰ H. White. Historical Pluralism. – Critical Inquiry 1986, 12. kd., nr. 3, lk. 492.

¹¹ H. White. Vastused professor Chartier' neljale küsimusele. – Vikerkaar 2000, nr. 8–9, lk. 90. (Originaal: A Response to Professor Chartier's Four Questions. – Storia della Storiografia 1995, nr. 27, lk. 64.)

¹² H. White. Historical Text as Literary Artefact. – H. White. Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism. Baltimore, London, The John Hopkins University Press, 1978. lk. 85.

Tuleb aga rõhutada, et kaitstes relativistlike seisukohti, ei eita White sealjuures sugugi mineviku olemasolu ega selle tunnetamise võimalikkust, ta vastustab vaid käsitust "tegelikest lugudest", s.t. narratiividest, mis peegeldavad ainsat ja tõelist minevikku. Möödaniku sündmuste esitamine narratiivina tähendab alati millegi lisamist. "Kas me suudame narratiiveerida ilma moraliseerimata?" küsib White kaheldes.¹³ Tema kriitika ajalookirjutuse aadressil ei ole suunatud ajaloolase suutmatusele tuvastada tõsikindlaid fakte. Ta ei väida, et minevikust võib kirjutada "ükskõik mida". Ent White'i järgi polegi ajalooteaduse eesmärgiks mitte pelgalt fakte kindlakstegemine, vaid ennekõike nende tõlgendamine, sidusaks narratiiviks põimimine: "...ajalooline uurimine kui eriomane nähtus sündis mitte niivõrd vajadusest tuvastada teatud sündmuste toimumist, kuivõrd soovist määratleda, mida need sündmused võiksid *tähendada* konkreetsele inimeühikule, ühiskonnale või kultuuri arusaamale hetke-eesmärkidest ja tulevikukavadest."¹⁴

Pärast "keelelist pööret" ei ole enam võimalik käsitleda mineviku vormimist sidusaks jututuseks – ajalooks – neutraalse toiminguna, n.ö. ajaloolase kõogipoolena, mis ei oma lõpptulemust silmas pidades suuremat tähtsust. Sellest tõsiasiast ei pea aga tingimata järelduma, et ajalookirjutus on minetanud oma tunnetus- ja tõeväärtuse, vaid et absoluutse tõe asemel vahendab ajaloolane suhtelist tõde, *teatud laadi* subjektiivsust, mitte aga mingit suvalist subjektiivsust (kui kasutada Paul Ricœuri sõnu¹⁵).

Ajaloofilosoofia "keelelise pöördet" liider Hayden White sündis 1928. aastal Ameerika Ühendriikide lõunaosas.¹⁶ Ta käis ülikoolis Detroitis Wayne State Universitys (1951 *B.A.*) ja kaitstes oma mõlemad väitekirjad Michigani Ülikoolis (1952 *M.A.*, 1956 *Ph.D.*). 1953–1955 õppis ta Fulbrighti stipendiaadina Rooma Ülikoolis ning Vatikani Paleograafia ja Diplomaatika Instituudis. Tema doktoriväitekirja käsitles Max Weberi teooriate valguses gregoriaani reformist võrsunud paavstluse võimutaotlusi ja ideaale 12. sajandil ("The Conflict of Papal Leadership Ideals From Gregory VII to St Bernard of Clairvaux with Special Reference to the Schism of 1130"). Kuigi White pühendas oma õpinguaastad keskajale, huvitus ta juba varakult ajalooteoreetilistest teemadest. Sellest annavad tunnistust ka tema esimesed publikatsioonid 1950. aastate lõpul – 1960-ndate alguses, mis lisaks keskajale käsitlesid Collingwoodi, Toynbee, Croce jt. ajaloofilosoofilisi töid. Ameerika historiograafialoolane Peter Novick märgib: "Kuigi väljaõppelt medievist, oli White oma karjääri algusest peale väga "ebaprofessionaalne" ajaloolane, kes hoolis vähe distsipliini traditsioonilistest väärtustest – ennekõike käsitlusest, et minevikku tuleb uurida "tema enese pärast"."¹⁷ Pärast väitekirja kaitsmist õpetas White mitmes Ameerika ülikoolis: Wayne State University, Rochesteri Ülikool New Yorgis, California Ülikool Los Angeleses, California Ülikool Santa Cruzis jt. Praegu on ta viimati mainitud ülikooli emeriitprofessor. Pidades esimestel aastatel üliõpilastele loenguid keskaja kultuuriloost, liikusid White'i huvid tasapisi lähemale uusajale ning tema esimeseks

¹³ H. White. The Value of Narrativity in the Representation of Reality. – H. White. The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation. Baltimore, London, The John Hopkins University Press, 1987, lk. 25.

¹⁴ H. White. Historical Pluralism, lk. 487.

¹⁵ P. Ricœur. Objektiivsus ja subjektiivsus ajaloos. – Tuna 2002, nr. 2, lk. 97. (Originaal: Objectivité et subjectivité en histoire. – P. Ricœur. Histoire et vérité. Paris, Seuil, 2001, lk. 27.)

¹⁶ White'i elulooline teave pärineb peamiselt kahest allikast: E. Domanska. Human Face of Scientific Mind. An Interview with Hayden White. – Storia della Storiografia 1993, nr. 24, lk. 5–21; E. Domanska. Hayden White: Beyond Irony. – J. Stückrath, J. Zbinden (Hrsg.). Metageschichte. Hayden White und

Paul Ricœur. Baden-Baden, Nomos, 1997, lk. 104–124. Vt. ka: K. Jenkins. A Conversation with Hayden White. – Literature & History 1998, 7. kd., nr. 1, lk. 68–82.

¹⁷ P. Novick. That Noble Dream. The "Objectivity Question" and the American Historical Profession. Cambridge et al., Cambridge University Press, 1988, lk. 599.

¹⁸ H. White, W. Coates, J. Salwin Schapiro. The Emergence of Liberal Humanism. An Intellectual History of Western Europe. 1. kd.: From the Italian Renaissance to the French Revolution. New York, McGraw-Hill, 1966; H. White, W. Coates. The Ordeal of Liberal Humanism: An Intellectual History of Western Europe. 2. kd.: Since the French Revolution. New York, McGraw-Hill, 1970.

raamatuks saigi kirjastuse tellimisel ja kahe autoriga koostöös kirjutatud kaheköiteline Lääne-Euroopa intellektuaalne ajalugu renessansist 20. sajandini.¹⁸ White'i läbilöögiartiklikas ajalootooria areenil kujunes 1966. aastal vastse ajakirja "History and Theory" tellimisel kirjutatud pikk essee "Ajaloos koorem" ("The Burden of History"). White arutleb selles kirjatöös ajaloo topeltloomuse üle, mis lubab liigitada ajalugu nii teaduse kui ka kunsti valdkonda. Ent White heidab kaasaja ajalookirjutusele ette aegunud käsitust sotsiaalteadustest ja moodsast kunstist, mis ei luba ajaloolastel täielikult realiseerida oma distsipliini võimalusi. Ühtlasi sõnastab White essees oma arusaama ajaloo uurimise mõttest, millele ta on tänini truiks jäänud: "Meie igapäevamaailmas on igaüks, kes uurib minevikku kui eesmärki iseeneses, paratamatult kas antikvaar, kes põgeneb olevikust oma isiklikku minevikku, või siis omalaadne kultuurine kroonika, s.t. inimene, kes leiab surmas ja suremises väärtusi, mida ta ei suuda leida elavas. Tänapäeva ajaloolane peab väärtustama mineviku uurimist mitte kui eesmärki iseeneses, vaid kui võimalust pakkuda perspektiivi olevikule, mis aitaksid lahendada meie ajale omaseid probleeme."¹⁹

"Ajaloos koormast" sai tinglikult alguse ka Hayden White'i peateos "Metaajalugu. Ajalooline kujutus 19. sajandi Euroopas". Nimelt sattus seda "History and Theory's" ilmunud esseed lugema üks Ameerika kirjastaja, kes pani White'ile ette kirjutada lühike ülevaade 19. sajandi ajalookirjutusest. Sellest tööst kasvaski välja ligi 500-leheküljeline uurimus, mis raputas traditsioonilise ajalootooria alustalasid.

"Metaajaloos" analüüsib White süstemaatiliselt 19. sajandi ajalookirjutuse figuratiivseid tahke, eesmärgiga tuvastada ajalooteadvuse prekontseptuaalseid struktuure. Tema uurimuse konkreetseks allikmaterjaliks on nelja 19. sajandi ajaloolase (Michelet, Ranke, Tocqueville'i ja Burckhardti) ning nelja ajaloo filosoofi (Hegeli, Marxi, Nietzsch'e ja Croce) teosed. Strukturalismi laineharjal kirjutatud uurimus on tahtlikult lihtsustav ja pakub formaalseid skeeme, mis seletaksid ajalookirjutuse üldisi mehhanisme. White'i arvates määrab ajaloolase tõlgenduse süvastruktuuri tasandil ära klassikaline nelja troobi mudel: iga ajalookirjutis on lõppkokkuvõttes taandatav ühele neljast kõnekujundist: metafoor, metonüüm, sünekdooh või iroonia. See "tropoloogiline prefiguratsioon" paneb aluse võimalikele seletusviisidele, mille seast saab ajaloolane vastavalt oma esteetilistele ja

ideoloogilistele eelistustele teha valiku. White'i järgi on ajaloolase käsutuses sõltumata tema uurimistest kolm ajaloo seletusviisi (*type of explanation*), millest igaüks jaguneb vastavalt tropoloogilisele mudelile neljaks alakategooriaks: seletus läbi süžeestamise [*emplotment*] (romantiline, traagiline, koomiline, satiiriline), seletus läbi argumendi ehk arutluse (vormiline, mehhaaniline, orgaaniline, kontekstuaalne) ja seletus läbi ideoloogia (anarhistlik, radikaalne, konservatiivne, liberaalne). White väidab, et konkreetne valik nende ajaloo seletuse võimaluste vahel tingib selle, mida ta nimetab iga ajaloolase "ajalookirjutuslikuks stiiliks" (*style of history writing*), s.t. minevikuainese tõlgendamise kontseptuaalse raamistiku. White resümeerib oma analüütilise skeemi tabeli kujul järgmiselt:²⁰

Troop	Süžeestamine	Argument	Ideoloogiline seotus
Metafoor	Romantiline	Vormiline	Anarhistlik
Metonüüm	Traagiline	Mehhaaniline	Radikaalne
Sünekdooh	Koomiline	Orgaaniline	Konservatiivne
Iroonia	Satiiriline	Kontekstuaalne	Liberaalne

Nende kaheteistkümne elemendi seostamisviisid määratlevadki sidusaid ajalookirjutuslike stiile, mis ühendavad esteetilise taju, kognitiivse toimingut ja ideoloogilist seotust. White'i sõnusti: "Ühesõnaga, ma väidan, et domineeriv tropoloogiline laad ja sellega kaasnev keeleline käitumisreeglilik moodustavad mis tahes ajalooteoos taandamatu "metaajaloolise" baasi."²¹ Samas White ei väida, et ühe troobi valik sunnib tingimata peale vastavate seletusviiside kombinatsiooni, vaid rõhutab eri seletusviiside pinget olulisust ajaloolaste töös: nii

¹⁹ H. White. *The Burden of History*. – *Tropics of Discourse*, lk. 41.

²⁰ H. White. *Metahistory*, lk. 29. "Metaajalooga" paralleelselt valminud artiklis "Tõlgendus ajaloo" esitab White sama tabeli veidi teisel kujul, vt.: H. White. *Interpretation in History*. – *Tropics of Discourse*, lk. 70. Vrd. A. Munslow. *Deconstructing History*. London, New York, Routledge, 1997, lk. 154; K. Jenkins. *On "What is History?"*. From Carr and Elton to Rorty and White. London, New York, Routledge, 1995, lk. 166; K. Windschuttle. *The Killing of History*. How Literary Critics and Social Theorists are Murdering Our Past. New York et al., The Free Press, 1997, lk. 235.

²¹ H. White. *Metahistory*, lk. XI.

võib mõni ajaloolane eelistada vormilist argumenti, ent kalduda ideoloogiliselt konservatiivse ideoloogia poole jne.²²

"Metaajalugu" oli esimene sellises mahus katse analüüsida ajaloodiskursust ja seletada selle toimemehhanisme. Tuleb silmas pida, et White sihtis oma teoses korraga kahte eesmärki: eritleda süvitsi 19. sajandi ajalookirjutust ja pakkuda välja ajaloodiskursuse üldist teooriat. Viimase sõnastas White kokkuvõtlikult raamatu pikas sissejuhatuses "Ajaloopoeetika", mida võib pidada "keelelise pöörde" järgse ajaloo filosoofia baastekstiks. Selles määratletakse ajalugu kui "verbaalset struktuuri narratiivses seotud kõnes"²³, mis nõuab kirjandusteoreetilist, mitte epistemoloogilist analüüsi. Ajaloodiskursuse eritlemiseks pakub White välja troobiteooria – tropoloogia, mida ta nii "Metaajaloos" kui ka järgneva perioodi töödes nägi universaalse koodina ajalootekstide selektamiseks.

Pärast "Metaajaloo" ilmumist on Hayden White loobunud mahukate monograafiade kirjutamisest ja keskendunud esseistikale. Täna-seks on ilmavalgust näinud kolm esseekogumiku, mis kaardistavad tema vaadete ja huvide liikumist ajaloo filosoofia ja kultuuriteooria valdkonnas. 1978. aastal ilmunud "Diskursuse troobid"²⁴ koondab tosinat aastail 1966–1976 ilmunud artiklit, millest lõviosa ühendab soov välja töötada üldise troobiteooria aluseid (ülejäänud

on aga seevastu klassikalised kultuuriloolised etüüdid). Kümme aastat hiljem ilmunud esseekogu "Vormi sisu"²⁵ – pealkiri, mis võtab lõõvalt kokku White'i loomingu juhtidee²⁶ – koosneb kaheksast esseest, millest ühed käsitlevad narratiivi rolli ajaloodiskursuses ja teised eritlevad mõnede kultuuriteoreetikute ja ajaloo filosoofide töid (Droysen, Foucault, Jameson, Ricoeur). White'i seni viimane raamat, 1999. aastal ilmunud "Figuraalne realism" sisaldab samuti kaheksat esseet, mis puudutavad väga mitmeid teemasid: ajaloo filosoofiast kuni kirjanduse ja muusikani.²⁷ Kuigi aja edenedes on White'i seisukohad muutunud ja täpsustunud, on ta lõppkokkuvõttes siiski truuks jäänud oma 1970. aastatel sõnastatud uurimisprogrammile,²⁸ mis käsitleb ajaloodiskursust ühe kirjandusliku eneseväljendusviisina, "verbaalse fiktsioonina, mille sisu on samavõrd *leiutatud* kui *leitud*".²⁹

White'i kriitika ajalooteaduse aadressil on põhjustanud juba aastakümneid ägedat poleemikat, teda on teravalt rünnatud ja innukalt kaitsnud, ohtralt kommenteeritud ja palju tõlgitud; eirata tema seisukohti pole aga tänapäeval enam võimalik.³⁰ Kõige ulatuslikumat poolehoidu on tema teosed pälvinud ülikoolide kirjandusosakondades. Ilmselt seletab see tõsiasi kõige paremini White'i üha intensiivsemat dialoogi kirjanduse ja kirjandusteooriaga, mille üheks näiteks on ka eespool eestindatud essee,

²² H. White. *Metahistory*, lk. 29–30; H. White. *Interpretation in History*, lk. 70–71.

²³ H. White. *Metahistory*, lk. IX.

²⁴ H. White. *Tropics of Discourse*.

²⁵ H. White. *The Content of the Form*.

²⁶ Vt. N. Partner. Hayden White: The Form of the Content. – *History and Theory* 1998, 37. kd., nr. 2, lk. 162–172.

²⁷ H. White. *Figural Realism*. Studies in the Mimesis Effect. Baltimore, London, The John Hopkins University Press, 1999.

²⁸ Hea ülevaate White'i vaadete arengust annab: W. Kansteiner. Hayden White's Critique of the Writing of History. – *History and Theory* 1993, 32. kd, nr. 3, lk. 273–295. Võrdlemisi tasakaalustatud sissejuhatuse White'i loomingusse leiab rmt.-st: A. Munslow. Deconstructing History, 8. ptk.: Hayden White and deconstructionist history, lk. 140–162. Ewa Domanska koostatud White'i tööde bibliograafia on kättesaadav Internetist: www.pre-text.com/ptlist/white.html. Külastatud 04.01.2003.

²⁹ H. White. *Historical Text as Literary Artefact*, lk. 82.

³⁰ Põgusa ülevaate White'i retseptsioonist esitab: R. T. Vann. The Reception of Hayden White. – *History and Theory* 1998, 37. kd., nr. 2, lk. 143–161. Vt. ka: F. R. Ankersmit. Hayden White's Appeal to the Historians. – *Samas*, lk. 182–193.

³¹ H. White. "Figuring the Nature of the Times Diseased": Literary Theory and Historical Writing. – *The Future of Literary Theory*. Ed. R. Cohen. London, Methuen, 1988, lk. 19–43.

³² H. White. The Modernist Event; Narrative, Description, and Tropology in Proust; Auerbach's Literary History. *Figural Causation and Modernist Historicism*. – H. White. *Figural Realism*, lk. 66–86, 126–146, 87–100.

³³ Mõned vastused White'i kriitikale leiab siinkirjutaja artiklist "Kuidas kirjutatakse ajalugu?". – *Vikerkaar* 1998, nr. 9, lk. 53–57. Kõige argumenteeritumalt on White'i seisukohti kritiseerinud: N. Carrol. Interpretation, History, and Narrative. – *The Monist* 1990, 73. kd., lk. 134–166; N. Carrol. Tropology and Narration. – *History and Theory* 2000, 39. kd, nr. 3, lk. 396–404. Mitmeid olulisi kriitilisi tähelepanekuid White'i loomingu aadressil esitab: C. Ginzburg.

mis esialgu ilmus kirjandusteooria väljavaateid vaagivas kogumikus 1988. aastal.³¹ White on olnud 1970. aastatest peale sage esineja ingliskeelsete kirjandusteooriaajakirjade veergudel, kommenteerinud mitmeid kirjandusloolaste kogumikke ja kirjutanud eessõnu kirjandusteadlaste uurimustele. Tema kirjanduslikest huvidest annab ilmekat tunnistust ka tema viimane esseekogu "Figuraalne realism", mis kätkes m.h. kirjutisi modernistlikust kirjandusest, Prousti romaanidest ja Erich Auerbach'i kirjanduslookäsitlusest.³²

Kutselisel ajaloolasel on raske nõustuda kõigi White'i järeldustega,³³ ent kahtlemata on tema tööd aidanud oluliselt kaasa ajaloolaste eneseteadlikkuse kasvule, muutnud nende arusaamu tekstist ja narratiivist, sundinud tähelepanu pöörama uurimistöö teadvustamata tahkudele, suurendanud enesekriitikat ja vabastanud ajaloolase subjektiivsuse teaduslikkuse võõba alt. Nimekas Ameerika ajaloolane ja kultuuriteoreetik Dominick LaCapra³⁴ sedastab Kanti parafraseerides tabavalt: Hayden White on teinud rohkem kui keegi teine selle heaks, et "ärata ajaloolasi nende dogmaatikuimast".

History, Rhetoric and Proof. Hannover, London, University Press of London, 1999, eriti lk. 38–53; vrd. C. Ginzburg. Just One Witness. – Probing the Limits of Representation: Nazism and the "Final Solution". Ed. S. Friedlander, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1992, lk. 82–96, 350–355. White'i ja Ginzburgi vaateid on väitekirja raames võrdlevalt vaadinud: A. Barberi. Clio verwunde(r)t. Hayden White, Carlo Ginzburg und das Sprachproblem der Geschichte. Wien, Turia+Kant, 2000, eriti lk. 99–151.

³⁴ D. LaCapra. Poetics of Historiography: Hayden White's *Tropics of Discourse*. – D. LaCapra, Rethinking Intellectual History: Texts, Contexts, Language. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1983, lk. 72. White'i ja LaCapra seisukohtade võrdleva analüüsi esitab: L. S. Kramer. Literature, Criticism, and Historical Imagination: The Literary Challenge of Hayden White and Dominick LaCapra. – The New Cultural History. Ed. L. Hunt. Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1989, lk. 97–128.